

Çevre Hakkının Katılım Boyutu: İklim Kriziyle Mücadelede Sağlıklı Kentler Hareketinin Rolü

Participation Dimension of the Right to Environment: The Role of the Healthy Cities Movement in Combating the Climate Crisis

Duru Şahyar Akdemir¹

Öz

Son dönemde tek tek kişilerin ve dünya gezegeninin karşı karşıya kaldığı en önemli sorun iklim krizidir. İklim krizi insan hakları içinde kapsam bakımından çokça tartışılmalı çevre hakkının da bir ihlalidir. İklim konusunda yaşadığımız sorunlar dinamik bir sürecin doğal bir sonucu olarak gerçekleşmemekte, insanların "benmerkezci" davranışları nedeniyle hastalanan suyun, toprağın ve havanın artık insanları besleyemez ve hatta onlara zarar verir hale gelmesiyle ortaya çıkmaktadır. Çevre hakkı bağlamında bir insan hakkı ihlali olarak yorumlanabilecek iklim krizi ile mücadelede hem ulusal hem de uluslararası alanda ortaya çıkan önemli bir mevzuat bulunmaktadır. Bu mevzuatın uygulayıcıları ise hem kamu otoriteleri hem sivil toplum örgütleri ve hem de tek tek bireylerdir. Sağlıklı Kentler Hareketi de bu hakkın korunmasında önemli bir gelişme olarak yorumlanabilir. Bu çerçevede çalışmada iklim krizi, çevre hakkının ihlali olarak ele alınacaktır. Bu ihlalin ortadan kaldırılması ve iklim kriziyle mücadelede çevre hakkının katılım boyutuyla Sağlıklı Kentler Hareketinin rolüne değinilecektir. Türkiye örneğinde Sağlıklı Kentler Birliği incelenerek, birlik faaliyetlerinin iklim kriziyle mücadele kapsamında analizi yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kamu Yönetimi, Katılım, Yönetişim, Çevre Hakkı, Türkiye Sağlıklı Kentler Birliği

ABSTRACT

The climate crisis is the most important problem for both people and planet earth. The climate crisis is also a violation of the right to the environment. The problems we experience about climate do not occur as a natural result of a dynamic process. Due to people's "egocentric" behaviors, water, soil, and air have become sick and unable to feed people. Even water, air, and soil are now harming people. There is important legislation emerging both nationally and internationally in the fight against the climate crisis. The implementers of this legislation are both public authorities, non-governmental organizations, and individuals. "The Healthy Cities Movement" can also be interpreted as an important development in the protection of the right to the environment. In this context, in this study, the climate crisis will be discussed as a violation of the right to the environment. The study will mention the role of the Healthy Cities Movement with the participation dimension of the right to the environment. In the case of Turkey, the Healthy Cities Association will be examined, and the activities of the association will be analyzed within the scope of combating the climate crisis.

Keywords: Public Administration, Participation, Governance, Right to Environment, Turkish Healthy Cities Association

¹ Corresponding Author: Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, dsakdemir@anadolu.edu.tr, 0000-0003-2374-9770

GİRİŞ:

“Ya hiç ısırılmazsam bir elmayı ortasından?
Dünyaya bakamazsam ağacın dallarından?
Bir sabah uyanamazsam şarkısıyla kuşların?
Kokusunu hiç alamazsam yağmur yağmış toprağın?
Uyan anne! uyan baba! sadece senin değil dünya”²

İkinci Dünya Savaşı sonrasında geliştiği ifade edilen ve dayanışma hakları da adı verilen üçüncü kuşak haklardan bir tanesi de çevre hakkıdır. Çevre hakkı, 1960’lı yılları takiben birçok çevreci akımla³ birlikte tartışılır hale gelmiş, uluslararası düzenleme ve sözleşmeler aracılığıyla kendine uluslararası insan hakları mevzuatında yer edinmiştir. Çevre hakkının bu gündeme gelişinde en önemli faktör sanayileşme ile birlikte artan çevre sorunlarının yanında, İkinci Dünya Savaşı sonunda bağımsızlığını henüz kazanmış olan üçüncü dünya ülkelerinin demokrasi ve kalkınma konularındaki sorunlardır.⁴ Yine yaşanan insana dair sorunlar, barışa duyulan özlem de üçüncü kuşak hakların ortaya çıkışında etkili olan gelişmeler arasında sıralanabilir. Çevre hakkının korunması başkaca hakların da varlığına bağlı olarak gelişim göstermektedir. Haber alma hakkı, bilgiye erişim hakkı, dilekçe hakkı gibi katılım hakkı da doğrudan çevre hakkının korunması ile ilgili bir hak olarak karşımıza çıkmaktadır. Çevre hakkı, kişiler açısından bakıldığında hem bir hak hem de bir ödev görünümündedir. Bu nedenle çevre hakkının korunmasıyla doğrudan ilgili bir hak olarak sıralamış olduğumuz katılım hakkı da söz konusu hak ve ödevler açısından ele alınmalıdır. Hem çevre hakkından yararlanmak hem de çevre hakkını korumak yerel ve ulusal düzeyde oluşturulacak katılım mekanizmalarının varlığını zorunlu kılmaktadır.

Diğer taraftan 1988 yılında Avrupa’da 11 kent ile başlamış olan Sağlıklı Kentler Hareketinin arkasındaki temel motivasyon, Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından geliştirilen ve sloganı “Herkes için sağlık” olan Sağlıklı Kentler Projesi’nin yerel düzeyde uygulanmasını sağlamak olmuştur. Zamanla Avrupa kıtasının tamamına yayılan ve başka kıtalara da taşan bir hareket olarak sağlıklı kentler hareketi, bugün bölgesel niteliğini küresel niteliğe taşımış bir insan hakları inisiyatifi olarak da ele alınabilir. Bu hareketin içinde Türkiye’yi temsilen 81 tane belediye bulunmaktadır. Türkiye’de “sağlıklı kentler” tarafından oluşturulan “Sağlıklı Kentler Birliği” ise 2004 yılında kurulmuştur. Sağlıklı kentler çevre hakkının da kapsamına giren birçok konuda faaliyetler göstermektedir. Sağlıklı Kentler Birliği’nin son dönemde odaklandığı bir önemli sorun da küresel iklim krizidir.

Konulara ilişkin yapılan literatür araştırmasında iklim krizi, çevre hakkı, sağlıklı kentler konularında birçok önemli çalışma ile karşılaşmıştır. Bu çalışmalardan bazıları çevre hakkına bazıları iklim krizi ve çevre konusuna ve bazıları da sağlıklı kentler konusuna değinmektedir. Bu çerçevede söz konusu konuları birlikte ele alacak bir çalışma olarak mevcut araştırmanın bu bağlamda literatüre katkı sunacağı düşünülmektedir.

Çalışmada, bir insan hakkı sorunu olarak iklim krizi konusu “Sağlıklı Kentler Birliği” özelinde nitel araştırma yöntemleri arasında yer alan “doküman incelemesi” tekniği ile araştırılmıştır. Araştırma, Türkiye Sağlıklı Kentler Birliği web sayfasında yer alan stratejik plan ve faaliyet raporları çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın temel araştırma sorusu: İklim krizi konusu ilgili belgelerde ne şekilde yer alıyor? İnsan haklarını ihlal eden bir olgu olarak iklim krizi ile mücadele konusu belgelere ne şekilde yansımıştır? şeklinde ifade edilebilir.

² Nil Karaibrahimgil’in “Uyan Anne, Uyan Baba” adlı şarkısının sözleri.

³ Bu konuda bkz. Keleş, 2016: 307-308

⁴ Bu konuyla ilgili kapsamlı bir çalışma olarak bkz: Keskinok, 2016.

Bu kapsamda çalışmanın çıkış noktası bir insan hakkı olarak çevre hakkıdır. İlk bölümde çevre hakkı, çevre hakkının katılım boyutu ve iklim krizinden söz edilecektir. Zira insan haklarının açık şekilde ihlali olarak değerlendirilen iklim krizi, bu çalışmanın da temel sorun alanı olarak belirlenmiştir. İkinci bölümde ise Sağlıklı Kentler ve iklim krizi konusu gerçekleştirilen araştırma ile birlikte ele alınarak, incelenmiştir. Sonuç bölümünde ise iklim kriziyle mücadele ve “Sağlıklı Kentler Birliği” ilişkisi araştırma ile elde edilen bulgular da dikkate alınarak değerlendirilmiştir.

1. Çevre Hakkı ve Katılım ile İklim Krizi

Çevre hakkı, Mengi ve Turan (2013: 83) tarafından da ifade edilmiş olduğu gibi “herkesin sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşamaya hakkı olduğu” şeklinde dile getirilebilir. Böylece “sağlıklı ve dengeli” bir ortama sahip olmayı engelleyen her türlü gelişme ve olay çevre hakkının ihlali olarak yorumlanabilir. Bu durumda iklim krizi herhangi bir yorum ya da çıkarıma ihtiyaç kalmaksızın açık bir şekilde çevre hakkının ihlali olarak kabul edilebilir. İklim krizinin insan haklarını nasıl ihlal ettiği konusunda Kanada’da yaşanan bir örnek oldukça çarpıcıdır. 2021 yılının kasım ayında basına yansıyan bir habere göre Kanada’da bir doktor kendisine başvuran ve “nefes almada zorluk yaşayan” hastasına “iklim değişikliği teşhisi” koymuştur. Aynı doktor hastalıklarla ilgili olarak sadece şikâyetleri ortadan kaldırmaya yönelik uygulamaların yeterli olmadığını “tıpta ilerleme” kaydedebilmek için sorunların kaynaklarının bulunması gerektiğini dile getirmiştir (URL 1). Bu bölümde çevre hakkı ve iklim krizi, söz konusu hakkın korunmasında rolü olan aktörlerin incelenmesine zemin teşkil etmesi bakımından kavramsal açıdan ele alınacaktır.

1.1. Çevre Hakkının Kapsamı ve Katılım

Bektaş (2016: 231), “Kültürel, Güzelduyusal Kirlenme” başlıklı yazısında kendi mahallesinde yaşanmış çok basit ve yaygın ancak bir o kadar da çirkin ve talihsiz bir olaydan söz etmektedir. Yazar, mahallerinde yaşayan, “kültürlü” ve hatta mahallenin yanı sıra koca kentin de en “kültürlü” kişilerinden biri olarak görülen bir avukatın mahallelilerin “abdest alacak denli temiz tuttıkları” dereye tuvalet giderini bağlayan ilk kişi olduğunu ifade etmektedir. Bektaş, avukatın o mahallede yetişmediğini, çevresine yabancı olduğunu dolayısıyla “yabancı olduğu çevrenin” onun sorunları arasında yer almadığını belirtmiştir. Bu durumda avukatın okumuş ve yasalara hâkim oluşu(!) ile yönetsel kararların merkezi aktörler üzerinden şekillenmesi söz konusu olaya karşı mahallelilerin tavır almasını da engellemiştir. Bektaş (2016: 232-233), “İnsanoğlu bir kez kendi çevresiyle ilgili kararların oluşturulmasına katılamaz oldu mu, yabancılaşır gider oraya!” ifadesinde bulunarak çevrenin, suyun, havanın kirlenmesinin insanın “yaşam savaşının” temel meseleleri olduğunu dile getirmekte ve sormaktadır: “Kararların oluşmasına katılmadığı bir çevrede bu savaşımı nasıl kazanır insanoğlu, kendini nasıl üretir?”.

İnsan haklarının tarihsel gelişimine bakıldığında ilk sırada sivil ve siyasi haklar sonrasında da ekonomik ve sosyal hakların gündeme gelmiş olduğu görülmektedir. Üçüncü sırada gündeme gelen ve üçüncü kuşak hakları olarak adlandırılan haklar ise II. Dünya Savaşı akabinde tartışılmaya başlamıştır (Ayrıca bkz. Shelton, 1991: 122-125). Bu hakların ortaya çıkışında etkili olan iki etkenden söz edilmektedir. Bu etkenlerin ilki “kültürel grupların kimliklerini koruma çabası” olarak ifade edilirken ikincisi ise “bilimsel ve teknik ilerlemenin yarattığı sorunlar” olarak dile getirilmektedir (Uygun, 2019: 501). Bu bağlamda kişilerin sahip oldukları sivil ve siyasi hakları ile ekonomik, sosyal ve kültürel hakları onların “kültürel kimliklerini” koruma konusunda yetersiz kalmıştır. Yine insanlar arasındaki kalkınma ve gelir farklılıkları, gelişmişlik farklılıkları ile çevre sorunları üçüncü kuşak hakları çıkışında etkili olan sorunlardır (Uygun, 2019: 502). Bu hakları kendinden önce gelen haklardan ayıran en önemli nokta, üçüncü kuşak hakları dayanışmayı gerektiren hakları olmasıdır (Ayrıca bkz: Kanlı ve Küpeli, 2021). Üçüncü kuşak hakları talep ettiği şey kişinin tek başına gerçekleştirebileceği ya da devletin tek taraflı önlemlerle koruyabileceği nitelikte istemler değildir. Örneğin barış hakkı, çevre hakkı, kalkınma hakkı gibi hakların gerçekleşmesi ve korunması ancak tüm aktörlerin ya da farklı bir tabirle paydaşların dayanışmasına bağlıdır (Mengi ve Turan, 2013: 87). Barış hakkı, çevre hakkı, kalkınma hakkı gibi

üçüncü kuşak haklar “hak sahiplerinin katılımına açık, onları da sorumlu kılan bir hak” olarak değerlendirilmektedir (Mengi ve Turan, 2013: 82). Bu noktadan hareketle çevre hakkının yararlanıcıları, “bireyler, bireylerin oluşturduğu gruplar, kamu kurumları, özel kuruluşlar, devletler, halklar”, “gelecek kuşaklar” olarak sıralanmaktadır. Diğer yandan hakkın sorumluları ise aynı şekilde “bireyler, bireylerin oluşturduğu gruplar, kamu kurumları, özel kuruluşlar, devletler, halklar” olarak ifade edilebilir. Bu doğrultuda çevre hakkının taşıyıcıları bu hakkın hem sahibi hem de sorumlusu konumundalardır (Ayrıca bkz. Gemalmaz, 2011: 234-235).

Çevre hakkı Keleş (2013: 29)’in ifadesiyle “insanların çevre konusundaki menfaatlerinin korunması ve geliştirilmesi” olarak ele alınmaktadır. İnsan hakları ilkeleri hem muamele görme hem de muamele etmeye ilişkin ilkelerdir (Kuçuradi, 2007: 67). Bu bağlamda insan hakları ilkeleri kabaca hem bize nasıl davranılacağını belirlerken diğer taraftan da biz nasıl davranmalıyız sorusuna yanıt veren ilkelerdir. Çevre hakkı konusunda da bu hakkın yararlanıcısı olarak hakkın korunması kişinin “muamele görme” şeklini belirlerken hakkın korunması konusundaki yükümlülük de bu hakkın “muamele etme” boyutunu ifade eder. Kaboğlu (1991: 48) da “uyumlu ve dengeli bir çevreden yararlanabilme hakkı” kapsamında hakkın “korunmasına katılma hakkı” ve “yükümlülüğü” konularının gündeme geldiğini ve bu bağlamda hakkın “yurttaşı edilgen konumdan çıkartarak sorumlulukların paylaşılmasını katılım yoluyla” gerçekleştirdiğini dile getirmektedir (Ayrıca bkz. Hamamcı, 1983-1984: 175-176). Edilgin konumdan çıkararak etkin konuma gelen hak öznelere açısından çevre hakkının katılım boyutu ön plana çıkmaktadır. Bu konuda Hamamcı (2013: 63) Aarhus Sözleşmesine atıfla “bilgiye ulaşma, karar mekanizmasına katılma, yargıya başvurma” haklarının çevre hakkı kapsamında güvenceye alındıklarını dile getirmektedir (Ayrıca bkz. Turgut Yılmaz, 2004: 18; Shelton, 1991: 117; Déjeant-Pons, 2002:23; Savaşan, 2021: 60). Diğer taraftan Mengi ve Turan (2013: 87-88) da çevre hakkının gerçekleşmesinde “bilgiye erişim hakkı”, “dernek kurma hakkı”, “derneklere üye olma hakkı”, “toplantı ve gösteri hakkı” ile “dilekçe hakkının da gerçekleşmesi” gerektiğini dile getirmiştir. Yazarlar bu haklarla çevre hakkının onsuz olmaz unsuru olarak “katılım” hakkının gerçekleştiğini ifade etmişlerdir. Son olarak Kaboğlu (1991: 20) tarafından da belirtildiği gibi çevreyi kirletenlere bakıldığında bunların daha çok “ekonomik güçler” ve “kamu kuruluşları” olduğu görülmektedir. Bu nedenle sadece bireysel düzeyde sorunun çözülmesi mümkün görünmemektedir. Zira çevrenin korunması konusunda gerçekleştirilen çalışmalar ve çevre hakkının korunmasına yönelik yapılan düzenlemeler birçok açıdan toplumsal grupları ve “yurttaş girişimlerini” ön plana çıkarmıştır (Kaboğlu, 1991: 20). Bu ilişkinin çevre hakkı bağlamında önemli bir diğer hak olarak “örgütlenme hakkı” konusunu gündeme getirdiğini belirten yazar, yine bu hakkın gerçekleşmesinde “usule ilişkin” birtakım hakların varlığına işaret etmektedir. Kaboğlu, “bazı hakların uygulamaya geçirilmesi kolay olmadığından “usuli” haklarla somutlaştırılması” gerektiğinden söz ederken bu “usuli” hakların çevre hakkının gerçekleşmesi için “önkoşul” niteliğine haiz olduğunun altını çizmektedir. Kaboğlu (1991: 62) tarafından çevre hakkı konusunda “usuli” ve “prosedürel” olarak sıralanan bu haklar: Haber alma hakkı, katılma hakkı ve başvuru hakkıdır.

Diğer taraftan Keleş (2013: 31) çevre hakkının korunmasında hem merkezi yönetimlerin hem de yerel yönetimlerin “tüzel ve etik” bakımlardan sorumluluk sahibi olduklarının altını çizmektedir. Yazar, ayrıca “sivil toplum örgütü” ve “kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları” arasında iş birliğinin ve yurttaşların da “çevre bilinci” geliştirilmesi açısından önemine dikkat çekmektedir.

1.2. Çevre Hakkının İhlali Olarak İklim Krizi

“Küresel ısınma”, “iklim değişikliği” gibi terimler günümüzde yerini “iklim krizi” terimine bırakmıştır. Bu terimler arası geçiş, bizlere durumun yıllar içinde daha da kötüleştiğinin adeta bir göstergesidir. Her ne kadar literatürde yer alan birçok kaynakta iklim temelli sorunlar halen “iklim değişikliği” terimiyle karşılık buluyorsa da çalışmada iklim temelli sorunların insan haklarını ihlal eden boyutu üzerinde durulacağı için “iklim krizi” teriminin kullanımı tercih edilmiştir.

İklim krizi, yerkürenin ısınması ve iklimin değişmesi anlamına gelmektedir. Daha önce de ifade edilmiş olduğu gibi bu değişim doğal faktörler sonucu oluşmamıştır: Bu değişim “insan etkinliklerinin” bir

sonucu olarak ortaya çıkmıştır. “Fosil yakıtların kullanımı, arazi kullanımı değişiklikleri, ormansızlaştırma ve sanayi süreçleri” sonucunda ortaya çıkan sera gazlarındaki artış, “doğal sera etkisini” güçlendirmiş ve yerkürenin ısı artmıştır. Bu artış da iklimin insan yaşamını tehdit eder ölçüde değişimiyle sonuçlanmıştır (URL 2; Ayrıca bkz. Hun, 2016: 52-55; Çoban, 2016). Yurtcanlı Duymaz (2019: 491), doğal çevrenin kişilere “onurlu ve refah içinde yaşam” için gerekli koşulları sağladığını ifade etmekte ve “yaşanabilir çevresel koşulların” sürdürülebilirliğinde de “iklim sistemlerinin” önemine dikkat çekmektedir. İklimin değişimiyle ortaya çıkan etkileri “acil ve doğrudan tehdit” yaratan unsurlar ve “zamanla gelişen çevresel bozulma süreçleri” olarak ikiye ayıran yazar, her iki etkinin de “temel insan haklarının kullanımı” ve hakların korunmasına ilişkin önemli bir “tehdit” oluşturduğunu belirtmektedir (Yurtcanlı Duymaz, 2019: 492).

İklim krizi öncelikle sebep olduğu fırtınalar, seller, su taşkınları, aşırı sıcaklık, kuraklık ve yangınlar gibi nedenlerle insanların yaşamlarını ve sağlıklarını tehdit etmekte ve insanın en temel hakkı olan sağlıklı yaşama ve hatta yaşama hakkını ihlal etmektedir. Her yıl binlerce kişinin yaralandığı, hastalandığı, iklim krizine bağlı olaylarla yaşamının sona erdiği bilinmektedir. Yine sel, kasırga, su taşkınları, orman yangını, kuraklık gibi nedenlerin insanları evlerinden ettiği dolayısıyla barınma hakkı kapsamında haklarının ihlal edildiği bilinmektedir. Ayrıca buzların erimesi, deniz seviyesinin yükselmesi gibi nedenlerin “su kaynaklarının” kalitesini olumsuz yönde etkilediği, “şiddetli hava olaylarının” “kirli suyu açığa çıkararak” su ile bulaşan hastalıkları artırdığı bilinmektedir (URL 3). Örneğin Dünya Meteoroloji Örgütü Genel Sekreteri vermiş olduğu bir röportajda kuzey kutbundan sonra en fazla ısınan bölgenin Akdeniz bölgesi olduğunu ve bu nedenle de 2021 yılının yaz aylarında İspanya, Türkiye, Yunanistan ve Portekiz’de önemli orman yangınlarına rastlanmış olduğunu ifade etmiştir. Genel sekreter, bu yangınların önümüzdeki dönemlerde de görüleceğini çünkü “negatif trend ve iklim (değişikliği)” meselelerinin artış göstereceğini dile getirmiştir (Anadolu Ajansı, 2021). Yine “Türkiye 2020 Yılı İklim Değerlendirmesi” Raporuna göre Türkiye için “2020 yılı 984 ekstrem olay sayısı ile en fazla ekstrem olay yaşanan yıl olmuştur. 2020’de kaydedilen ekstrem olayların çoğu %30 ile şiddetli yağış/sel, %27 ile fırtına ve %23 ile dolu olmuştur.” (Tarım ve Orman Bakanlığı Meteoroloji Genel Müdürlüğü, 2021: 2). Son olarak “Tek Sağlık Bakış Açısıyla İklim Değişikliği ve Covid-19 Pandemisi” adlı bilgi notunda “iklim değişikliğinin 2030-2050 yılları arasında her yıl 250 bin ölüme neden olacağı” beklentilerinden söz edilmektedir (Çevre ve İklim için İş Birliği Projesi, 2021).

Bunların dışında iklim krizi dünya üzerindeki eşitsizliği daha da derinleştirmektedir. Bu eşitsizlik ekonomik bakımdan zengin olan ülkeler ile zengin olmayan ülkeler arasında, dezavantajlı gruplar arasında ve nesiller arasında açık şekilde görülmektedir. Örneğin Özçelik (2021) tarafından aktarılan verilere göre “Birleşmiş Milletler (BM) iklim krizi nedeniyle yerlerinden edilenlerin yüzde 80’inin kadınlar olduğunu” ve “iklim krizine bağlı felaketlerde, kadınların ve çocukların ölüm riski erkeklere göre 14 kat daha fazla” olduğunu belirtmiştir. Alemdar ve Ürgen (2021) çalışmalarında 2005 yılında yaşanan “Katrina kasırgasından en çok etkilenen kişilerin” “siyahi kadınlar” olduğunun altını çizmektedir. Yazarlar ayrıca ve 1991 Bangladeş’te yaşanan kasırga neticesinde hayatını kaybeden kadınların oranının “erkeklerden neredeyse 5 kat fazla” olduğunu dile getirmişlerdir. Bu durumun nedeni olarak ise kültürel normlar nedeniyle kadınların tek başlarına dışarı çıkamamaları, kasırgaya yönelik uyarılardan haberdar olmamaları ve kendilerini evden çıkaracak bir erkek beklemeleri olduğu ifade edilmiştir (Alemdar ve Ürgen, 2021). UNICEF eski Genel Direktörü Anthony Lake 2015 yılında yapmış olduğu bir açıklamada da iklimle ilgili sorunlardan “en az sorumlu olanlar bugünün çocuklarıdır.” ifadesinde bulunurken maalesef ki günümüzde iklimi olumsuz etkileyen her türlü faaliyetten ise en fazla etkilenecek olanların bugünün çocuklarının çocukları olduğunu dile getirmiştir (UNICEF, 2015). Benzer şekilde Yurtcanlı Duymaz (2019: 493-505) da iklim krizi ile insan haklarının korunması konusuna değindiği çalışmasında iklim değişikliklerinin insan ayırmaksızın herkesi ve gelecek nesilleri negatif yönde etki yarattığını ifade etmekle birlikte özellikle “kırılgan” grupların bu değişikliklerden daha fazla etkilendiğini belirtmiştir (ayrıca bkz. Çoban, 2016: 22-28). Yazar, çalışmasında “yaşama ve hayatta kalma hakkı”; “sağlık hakkı”; “temel ihtiyaçların karşılanması ve

yeterli yaşam standardı hakkı”⁵; ”halkların kendi kaderlerini tayin etme ve gelişme hakkı”; ”sağlıklı, güvenli, temiz, dengeli bir çevrede yaşama hakkı” şeklinde ifade bulan ”çevre hakkı”; ”usule ilişkin haklar” olarak sıralanan bilgilendirme, katılım ve yargıya başvurma hakları ve ”dezavantajlı grupların hakları olarak sıraladığı hakların iklim değişiklikleriyle doğrudan etkilendiğini dile getirmektedir. Ancak yazarın (2019: 494) da belirtmiş olduğu gibi tüm insan hakları birbirine bağlıdır ve bir bütünlük içindedir. Bu nedenle bir hakkın ihlalinin bir diğer hakkın gerçekleşmesine de engel teşkil ettiği unutulmamalıdır.

Peki iklim kriziyle mücadelede kimler sorumludur? Konuya ilişkin Uluslararası Af Örgütü Genel Sekreteri Kumi Naidoo’nun sözleri şöyledir: ”İklim değişikliği insan haklarından faydalanma imkânımız üzerindeki yıkıcı etkileri nedeniyle değil, insan kaynaklı bir olgu olduğu için de bir insan hakları meselesidir ve etkileri devletler tarafından azaltılabilir.” (URL 3). İklim kriziyle başa çıkmada devletlerin rolü kadar, kişilerin, kişilerin rolü kadar sivil toplumun, herkesin, her bir örgütlenmenin sorumluluğu bulunmaktadır.

1.3. Uluslararası ve Ulusal Mevzuatta Çevre Hakkı ve İklim Krizi

BM Genel Kurulu’nda 2022 yılının temmuz ayında gerçekleşen toplantıda ”temiz, sağlıklı ve sürdürülebilir çevreye erişim” (access to a clean, healthy and sustainable environment) ”evrensel bir insan hakkı” olarak kabul edilmiştir. Konuya ilişkin yaptığı değerlendirmede BM Çevre Programı Yürütme Direktörü Inger Andersen ”doğayı, temiz havayı ve suyu veya istikrarlı bir iklimi kimse bizden alamaz, en azından savaştan” ifadesinde bulunmuş ve Genel Kurul kararının tarihi önemde olduğunu söylemiştir (UN Environment Programme, 2022). Ancak 2022 yılında bu kararın alınmasına kadar geçen süreçte önemli bir takım kilometre taşları bulunmaktadır. Bu bölümde söz konusu kilometre taşlarından söz edilecektir.

Çevre hakkının uluslararası mevzuattaki yerine bakıldığında karşımıza çıkan temel belgeler, ”Stockholm Bildirisi”, ”Dünya Doğa Şartı”, ”Afrika İnsan ve Halkaların Hakları Sözleşmesi”, ”Rio Bildirisi” ve ”Aarhus Sözleşmesi” olarak sıralanabilir (Kaboğlu ve Özalp, 2021: 288). Kısaca bu belgelere bakacak olursak:

”Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı” aralarında Türkiye’nin de olduğu 113 ülkenin katılımıyla 5 Haziran 1972 tarihinde İsveç’te gerçekleşmiştir (Hamamcı, 2016: 450). Bu Konferans neticesinde yayınlanan Stockholm Bildirisi ile çevre hakkı hukuki bir nitelik kazanmış ve hak ilk kez uluslararası mevzuata dâhil olmuştur (Duymaz, 2012: 122; Duymaz, 2017: 580). Bildiri’nin ilk maddesinde kişinin onuruna ve esenlik içinde yaşamasına uygun bir çevrede yaşaması ve bu çevrede ”özgür” ”eşit” ve ”kaliteli” yaşam imkânlarına sahip olması gerektiği ifade edilmiştir (TBB, 2014: 67). Bildiri’nin ikinci maddesi de çevrenin korunması ve geliştirilmesi hakkındadır. Bu maddede çevrenin korunmasının ve geliştirilmesinin, refah ve kalkınma açılarından önemine değinilmiştir. Ayrıca bu maddede çevrenin korunması ve geliştirilmesi konusunun tüm ”hükümetlerin görevi” olduğu ifade edilmiştir (TBB, 2014: 67). Bu bağlamda Sözleşme ”insan hakları ve çevre arasındaki bağlantıyı tanıyan ilk uluslararası belge” olarak görülmektedir (EU Parliament, 2021: 1).

”Dünya Doğayı Koruma Birliği” (IUCN)’nin de etkisiyle BM tarafından gerçekleştirilen ikinci toplantı neticesinde ortaya çıkan belge ”Dünya Doğa Şartı” adlı belgedir (Pallemaerts, 1997: 615). Bu belgenin ortaya çıkışında başta Zaire olmak üzere ”gelişmekte olan” ülkelerin büyük payı bulunmaktadır. Zira 1975’te gerçekleşen ”Uluslararası Doğa ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği” toplantısının 12. Genel Kurul’unda bir ”Doğa Şartı” hazırlanması fikri Zaire (bugünkü adıyla Demokratik Kongo Cumhuriyeti) Devlet Başkanı Mobutu Seso Seko’dan gelmiştir (Wood, 1985: 997-998). Ayrıca 1982 yılında ”Birleşmiş Milletler Çevre Programı Yönetim Kurulu” toplantısında Başkan Mobutu, ”orman kanununun

⁵ Bu hakkın kapsamında su hakkı, beslenme hakkı ve barınma hakkı yer almaktadır (Yurtcanlı Duymaz, 2019: 495-497)

geçerli olduğu” günlerin geçmişte kaldığını ve tüm insanlığın “yaşadıkları yer” yanında “küresel mirası” da korumakla görevli olduklarını belirtmiştir (Pallemaerts, 1997: 615). Bu gelişmelerle birlikte toplantı sonrasında BM Genel Kurulu tarafından “Dünya Doğa Şartı” kabul edilmiştir. Şart’ta insanın doğanın bir parçası olduğu ve yaşamın devamının doğanın işleyişine bağlı olduğu belirtilmektedir. Şart’ta sıralanan genel prensipler kısaca; doğaya saygı gösterilecek, genetik canlılık korunacak, nesli tükenmekte olan habitatlar özel korunma sağlanacak, insanlar tarafından kullanılan kaynaklarda sürdürülebilirlik gözetilecek, doğa savaş gibi etkiler karşısında korunacak, doğanın korunması sosyal ve ekonomik kalkınma faaliyetlerinde dikkate alınacak, kaynaklar tasarruflu kullanılacak şekilde ifade edilebilir (World Charter for Nature, 1982).

1986 yılında yürürlüğe giren “Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı” Afrika’nın bütünleşmesinin siyasi boyutu açısından çok önemli bir gelişme olarak kabul edilmektedir (Gemalmaz, 1987: 133). Temelleri 1961 yılında yapılan “Birinci Afrikalı Hukukçular Kongresi”nde atılan (Gemalmaz, 1987: 133) Şart, “Afrika Birliği” Örgütü’nce 1981 yılında onaylanmıştır. Şart’ın 24. Maddesi şöyledir: “Bütün Halklar, gelişmelerine uygun olarak tatmin edici ve bütünleyici bir çevre hakkına sahiptirler.” (Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı, 1985; ayrıca bkz. Shelton 2011: 267).

Stockholm’de gerçekleşen Çevre Konferansı’ndan 20 sene sonra Brezilya’da Rio de Janerio şehrinde gerçekleşen “Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı” geçen sürenin değerlendirilmesi ve gelecek planlarının geliştirilmesi amacıyla yapılan bir konferanstır (Hamamcı, 2016: 451). Konferans’ın “Stockholm Konferansı’ndan sonraki en büyük çevre zirvesi” olduğu aktarılmaktadır (Alıca, 2011: 26). Kısa adıyla Rio Konferansı neticesinde ortaya beş farklı belge çıkmıştır.⁶ Bu belgelerden biri de “Rio Bildirisi”dir. 27 maddeden oluşan Rio Bildirisi, “çevre ve kalkınma” konularına odaklanmış ve ülkelerin hem “birbirleriyle” hem de “yerküre” ile olan ilişkilerini düzenlemeyi hedeflemiştir. Bilgi edinme ve katılım konularından da söz edilen Belge’de çevre ve kalkınmayla ilgili sorunlar için ulusal ve uluslararası iş birliğinin önemine dikkat çekilmiştir (Alada, Gürpınar ve Budak, 1993: 98-99).

“Çevresel Konularda Bilgiye Erişim, Çevresel Karar Verme Sürecine Halkın Katılımı ve Yargıya Başvuruya Dair Aarhus Sözleşmesi” ya da kısa adıyla Aarhus Sözleşmesi ise çevre hakkını tanıyan “ilk uluslararası sözleşme” olarak kabul edilmektedir (Kaboğlu, Özalp; 2021: 292). 1998 yılında imzalanan ve 2001 yılında yürürlüğe giren Sözleşme ile gündeme gelen “bilgiye erişim”, “karar alma sürecine katılım” ile “yargıya başvuru” hakları da çevre hakkının korunması açısından temel “güvenceler” olarak sıralanabilir (Duymaz, 2017: 600; Bilici, 2019: 25; Kaboğlu ve Özalp, 2021: 292;). Bu Sözleşme ile “insan hakları ile çevresel haklar arasındaki bağlantı” gözler önüne serilmiştir (Kaboğlu ve Özalp, 2021: 292).

Konunun iklim değişikliği boyutuna bakıldığında ise ilk girişimin 1992 yılında ortaya çıkan “Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi” (BMİDÇS) olduğu ve bu sözleşme ile de “küresel iş birliği rejimi” kurulduğu ifade edilmektedir (Savaşan, 2018: 72). 1992 yılında Rio de Janerio’da gerçekleşen “Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı” ile gündeme taşınan “Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi” 1994 senesinde uygulanmaya başlamıştır. Avrupa Birliği ile birlikte 196 tarafı olan Sözleşme’ye Türkiye, 2004 yılında taraf olmuştur (Dışişleri Bakanlığı; Savaşan, 2021b: 54). Bu Sözleşme’nin “dünyada iklim değişikliğiyle mücadelenin uluslararası hukuk bağlamında ilk temellerini” teşkil ettiği aktarılmaktadır (Kaboğlu ve Özalp, 2021: 286). Sözleşme, iklim değişikliğinin ortaya çıkışında daha fazla pay sahibi olan ülkeler ile diğer ülkeler arasında sorumlulukların gerçekleştirilmesi bakımından ayrıma gitmekte ve “sanayileşmiş” olarak tanımlanan ve atmosferde daha fazla sera gazı salınımına yol açan ülkelerin daha fazla sorumluluk yüklenmeleri gerektiğini ifade etmektedir (Kaboğlu ve Özalp; 2021: 286; UN, 1992).

⁶ Bu belgeler, “Gündem 21”, “Rio Bildirisi”, “İklim Değişikliği Sözleşmesi”, “Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi” ve “Orman ve Çölleşmeye İlişkin Metinler” olarak sıralanabilir (Hamamcı, 2016: 451).

Bu Sözleşme'nin yürürlüğe girmesinden üç yıl sonra i 1997 yılında Kyoto Protokolü kabul edilmiştir. Savaşan (2018: 72), bu Protokol ile devletlere yönelik yükümlülüklerin “daha somut ve ayrıntılı hale” getirilmiş olduğunu belirtmektedir. 1997 yılında Japonya-Kyoto’da düzenlenen Taraflar Konferansı (COP 3)’nda imzalanan “Kyoto Protokolü” 2005 yılında yürürlüğe girmiştir. Türkiye’nin bu belgeye taraf olma tarihi 26 Ağustos 2009’dur (Savaşan, 2021: 54). Protokol, sera gazlarına değinmekte, bu gazların salınımının düşülmesi konusuna odaklanmaktadır (Sadioğlu ve Ağıralan, 2020: 373). Protokol ile “sanayileşmiş ülkelere” yönelik “sera gazı azaltım yükümlülüğü” geldiği aktarılmakta ve iklim krizi ile bu krizle mücadele konusunda “en belirgin” ilerlemelerden birinin Kyoto Protokolü olduğu ifade edilmektedir (Öztürk ve Öztürk, 2019: 535, 538).

2012 yılının sonunda tamamlanan Kyoto Protokolü’nün ilk dönemini takiben “küresel iklim rejimi” hakkında “bir paradigma değişikliği” gündeme gelmiştir (Savaşan, 2018: 72). Bu değişiklik talebinin “somut ifadesi” ise “Paris İklim Sözleşmesi” olmuştur. BMİDÇS sonrasında 2015 yılında gerçekleşen 21. Taraflar Konferansı (COP 21) bünyesinde kabul edilen Paris İklim Sözleşmesi, 2016 yılında yürürlüğe girmiştir. Sözleşmede “iklim değişikliği” tüm insanlık için “ortak bir kaygı” unsuru olarak ele alınmış ve tarafların bu sorunla mücadele ederken temel hakları korumaları ve “cinsiyetler arası eşitlik, kadınların güçlendirilmesi ve kuşaklar arası adalet” gibi konularda sorumluluk bilinciyle hareket edilmesi gerekliliğinin altı çizilmiştir. Sözleşme’nin temel amacı iklim ısınmasını 2 derecenin altında bir seviyede tutmaktır (Yurtcanlı Duymaz, 2021: 43-44). Bu anlaşma, “açık bir insan hakları referansı içeren ilk bağlayıcı çok taraflı çevre anlaşması” olarak kabul görmektedir (EU Parliament, 2021: 1).

Türkiye açısından bakıldığında çevre hakkının anayasal düzeyde ele alındığı ve 2872 sayılı “Çevre Kanunu” ile de koruma altına alındığı görülmektedir. Anayasa’nın “Sağlık Hizmetleri ve Çevrenin Korunması” başlığını taşıyan 56. maddesi, “Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir” şeklindedir. Doğrudan çevreyle ilgili olan bu maddenin haricinde mülkiyet hakkını düzenleyen 35. maddenin ve “Kıyılar, Devletin hüküm ve tasarrufu altındadır.” şeklinde ifade bulan 43. maddenin de “kamu yararı” konusundaki yaklaşımları bakımından çevre hakkı ile ilişkilendirilebileceği belirtilmektedir. Ayrıca tarım arazilerinin korunması konusundaki 45. madde ile toprağın verimli işletilmesi konusundaki 44. madde; konut hakkını kapsayan 57. madde; “tarih, kültür ve tabiat varlıklarının korunması” konusundaki 63. madde ve ormanların korunması konusuna değinen 168. ve 169. maddelerin de dolaylı olarak çevre konusuna odaklandıkları belirtilmektedir (Torunoğlu, 2018: 141-142; ayrıca bkz. Alica, 2011: 162).

2872 sayılı Çevre Kanunu ise 1983 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu kanun, çevresel sorunlarda görülen artış ile zamanla “çevrenin öneminin” farkına varılması sonucunda 5491 sayılı “Çevre Kanunu’nda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” la değiştirilmiştir (Alica, 2011: 51). İlgili Kanunda, kanunun amacının “bütün canlıların ortak varlığı olan çevrenin, sürdürülebilir çevre ve sürdürülebilir kalkınma ilkeleri doğrultusunda korunmasını sağlamak” olduğu belirtilmiştir (5491 sayılı kanun, 2006). Alica (2011: 52), bu yasal düzenlemelerin yanında ilgili Kanun’un uygulanması amacıyla yönetmeliklerin hazırlanmış olduğundan ve idari düzenlemelerin de varlığından söz etmektedir.

2.Sağlıklı Kentler Hareketi ve Türkiye

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından sağlıklı kent, “sağlığın bilincinde” olan bu çerçevede sağlığı geliştirmeye yönelik çabalar içinde olan kent olarak ele alınmaktadır. Bu doğrultuda sağlıklı kentler sağlık konusunda hedefler belirleyen ve bu hedeflere ulaşmak için kararlılık gösteren kentleri nitelemektedir. Sağlıklı kentler, “fiziksel ve sosyal çevrelerini sürekli olarak yaratan”; “topluluk kaynaklarını” kişilerin potansiyellerini geliştirmeleri için ve kişilerin “birbirlerini karşılıklı olarak

desteklemeleri” amacıyla hareket eden kentlerdir. 20. yüzyılın son döneminde bir proje olarak ortaya çıkmış olan Sağlıklı Kentler Hareketi de bu bağlamda kentsel düzeyde kişilerin “sağlıklı yaşam” hakkının korunmasına ve bu doğrultuda farkındalık yaratılmasına yol açan önemli bir insan odaklı girişimdir. Bu bölümde söz konusu girişimin hem uluslararası hem de ulusal düzeyde gelişimine değinilecektir. Girişimin “insan odaklı” boyutu iklim krizi ile ilişkisinde incelenecektir (URL 4).

2.1. Sağlıklı Kent Kavramı ve Sağlıklı Kentler Hareketi

DSÖ tarafından yapılan tanıma göre sağlıklı kent; “sağlığı, sosyal refahı, eşitliği ve sürdürülebilir kalkınmayı” yerel düzeyde ortaya çıkan politikaların odağına yerleştiren şehirdir. Bu bağlamda sağlıklı kentlerde temel stratejilerin “sağlık ve esenlik hakkı, barış, sosyal adalet, cinsiyet eşitliği, dayanışma, sosyal içerme ve sürdürülebilir kalkınma gibi temel değerler” çerçevesinde geliştirildiği belirtilmektedir. Sağlıklı kentlerde “sektörler arası yönetim”, “katılım”, “sosyal uyum”, “evrensel sağlık sigortası” (universal health coverage) gibi prensipler de alınan kararları, geliştirilen politika ve stratejileri yönlendiren ilkeler arasında yer almaktadır (WHO, 2020: 4). Bu tanımlamalara baktığımızda sağlıklı kent tanımının bütüncül bir “sağlık hakkı”, “yaşama hakkı” ve “çevre hakkı” yaklaşımlarıyla ortaya konulmuş olduğunu görmekteyiz. Benzer şekilde Henden Şolt (2021: 18) da çalışmasında sağlıklı kent yaklaşımını dört boyutta incelemiştir. Bu çerçevede sağlıklı kent, “fiziksel açıdan sağlıklı kent”, “çevresel ve ekonomik açıdan sağlıklı kent”, “sosyal ve teknolojik açıdan sağlıklı kent” ve “kültürel açıdan sağlıklı kent” olarak ele alınabilir. İlk sırada kentin temizliği, yeşil alanların yeterliliği, alt yapı sisteminin gelişmişliği gibi göstergeler bulunurken ikinci sırada ise “sürdürülebilir ekolojik planlama” ve “yerel ekonomik politikalarda ekoloji ve ekonomi” dengesinin gözetilmesi gerekmektedir. Üçüncü olarak “dayanışma ruhuna sahip kentli topluluğunun” varlığı ile katılım hakkının gerçekleşmesinden söz edilmektedir. Son boyutta kent kültürü çerçevesinde hastalıklar, sağlık hizmetleri gibi konularda geliştirilecek çalışmalar gündeme gelirken diğer taraftan da “halkın bilinçlendirilmesi” amaçlı uygulamalar gündeme gelmektedir. Bu çerçevede sağlık konusunun insan bedenini aşan, insanın çevresini, kentini, ülkesini ve hatta dünya gezegenini de içine alan bir esenlik hali olarak yorumlanmakta olduğu ifade edilebilir. Keleş de sağlıklı olmanın “hasta olmamak” şeklinde de anlaşılabilirliğini ancak söz konusu anlayışın sağlıklı kent tanımlaması yapmak için yetersiz olduğunu dile getirmektedir. Keleş (2019: 43) sağlıklı kentin “elverişli bir gelir düzeyi, çalışma, eğitim, çevre, dinlenme, eğlenme ve benzeri koşulların” varlığı halinde mümkün olabileceğini dile getirmektedir.

Sağlıklı yaşam hakkı, kapsamı itibariye birçok uluslararası belgeye de konu olmuştur. Bunlardan bazıları: İnsan Hakları Evrensel Bildirisi (1948), Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi (1966) ve Stockholm Bildirisi (1972)’dir. Bu belgelere göre: “Her şahsın gerek kendisi gerekse ailesi için, yiyecek, giyim, mesken, tıbbi bakım, gerekli sosyal hizmetler dâhil olmak üzere sağlığı ve refahını temin edecek uygun bir hayat seviyesine ve işsizlik, hastalık, sakatlık, dulluk, ihtiyarlık veya geçim imkânlarından iradesi dışında mahrum bırakacak diğer hallerde güvenliğe hakkı vardır.” (İHEB, 1948: 25.md). Herkesin “kendisi ve ailesi için yeterli bir yaşam standardına sahip olma” hakkı vardır, “herkesin mümkün olan en yüksek seviyede fiziksel ve ruh sağlığı standartlarına sahip olma hakkı” bulunmaktadır (Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi, 1966: 11.-12. md). “İnsan çevresinin iki boyutu da- yani hem doğal olan hem insan eliyle yapılmış olan- başta yaşam hakkı olmak üzere temel insan haklarından yararlanmak için mutlaka gereklidir.” (BM İnsan ve Çevre Konferansı Bildirisi, 1972: 1. md). 1972 tarihli Stockholm Bildirisi, “insan hakları ve çevre arasındaki ilişkiyi tanımlayan” ilk uluslararası belgedir (EU, 2021; Pallemarts, 2002).

Sağlıklı kentler hareketine giden süreçte uluslararası alanda ortaya çıkmış olan birikimle birlikte DSÖ’nün 1978 yılında gerçekleştirmiş olduğu “Alma Ata Konferansı” önemli bir yer işgal etmektedir. Konferansta sağlığın korunmasında ihtiyaç duyulan topyekûn mücadeleye ve “sağlık hakkı”

konusunun temel bir insan hakkı olduğuna dikkat çekilmiştir (Tekin vd., 2019: 357). Konferansı takip eden süreçle birlikte örgüt bünyesinde ortaya çıkan sağlıklı kentler düşüncesi, projeler ve konferanslarla da gelişim göstermiştir. Sağlıklı Kentler Hareketi ise bu çalışmaların sonucunda 1986 yılında başlamıştır. Bu hareket, “eşitlik” ve “sürdürülebilir kalkınma” hedefleriyle birlikte sağlık konusunu kentlerin “sosyal ve ekonomik gündeminin üst sıralarına” yerleştirmeyi hedefleyen bir girişimdir (WHO, 2020: 3). Bu hareketin yerel yönetimler, belediyeler ve topluluklar açısından sağlık ve insanların esenliği konularında “önemli bir platform ve mekanizma” olduğu dile getirilmektedir (WHO, 2020: 4). Sağlıklı kentler bu bağlamda yerel yönetimleri, liderleri ve paydaşları bir araya getiren yönetim uygulamasıdır.

Sağlıklı kentler hareketinin amaçları; kentlerin sağlık, temizlik ve güvenlik bakımlarından daha yaşanabilir kentler oluşturulması konusundaki deneyimlerinin paylaşılması ve bu yolla kişilerin daha mutlu bir yaşam sürmelerinin sağlanması ile ayrımcılık gözetilmeksizin herkese “eşit ve kaliteli” bir yaşam alanı tesis etmek için projeler geliştirmek olarak ifade edilmiştir (Tekin vd., 2019: 357).

Sağlıklı Kentler Hareketi çerçevesinde her beş yılda bir yeni bir çalışma konusu belirlenmekte ve bu konular etrafında çalışmalar yapılmaktadır. Bu bağlamda ilk sırada; 1987-1992 yılları arasında üyelerin “yapılar yaratması ve şehir içerisinde sağlık için çalışmanın yeni yollarını araştırması” planlanmıştır. 1993-1997 yıllarını kapsayan dönemde “sağlıklı toplum politikası ve kapsamlı şehir sağlık planlaması” ve sonraki dönemde de “eşitlik, sürdürülebilir kalkınma ve sosyal gelişme” konularına odaklanılmıştır. 2003-2008 yıllarını kapsayan dönemin konusu ise “Sağlık Etki Değerlendirmesi, Sağlıklı Yaşlanma, Sağlıklı Şehir Planlaması ve Fiziksel Aktivite ve Aktif Yaşam” olarak sıralanmıştır. 2009-2013 yıllarını kapsayan dönemde ise eşitlik prensibinin yerel sağlık politikalarına dâhil edilmesi planlanmış ayrıca “Sağlıklı Yaşam” ile “Sağlıklı Kentsel Çevre ve Tasarım” gibi konulara yönelik faaliyetlerin gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir. Sonraki dönemin çalışma konusu yine sağlık alanıyla ilgili olmuş, bu alanda eşitsizliklerin giderilmesi ve yine sağlık alanında “katılımcı yönetim” ile “liderlik” konularının geliştirilmesi hedeflenmiştir (URL 5). Son olarak 2019-2024 dönemi için belirlenen temalar ise yatırımları insanlara yöneltmek, kentsel mekânları sağlığı ve refahı geliştirecek şekilde planlamak, katılımı artırmak, iş birliklerini geliştirmek, mal ve hizmetlere ulaşımı iyileştirmek, “barış ve güvenliği” özendirmek, gezegenimizi korumak olarak sıralanmıştır (DSÖ, 2018: 9).

2.2. Türkiye’de Sağlıklı Kentler ve Sağlıklı Kentler Birliği

1993 yılında Türkiye’de Sağlık Bakanlığı ile DSÖ yetkililerinin ortak çalışmaları sonucu gerçekleşen Birleşmiş Milletler (BM) İhtisas Kuruluşları ve bazı il belediye başkanlarının da katılmış olduğu toplantılar ülkemizin “herkes için sağlık” projesine katılımı için bir başlangıç niteliğindedir. Yine 1994 yılının temmuz ayında İzmir’de yapılan ve ulusal ve uluslararası temsilcilerin yanı sıra belediye başkanları ile sanayi ve ticaret odalarının da katılım sağladığı, “DSÖ Sağlıklı Şehirler Türkiye Uygulaması Bilgilendirme Toplantısı” Türkiye’nin sağlıklı kentler hareketine katılımı açısından önemli bir köşe taşıdır. Bu toplantıda Türkiye’nin harekete katılımı için gerekli olan bilgilendirme yapılarak, Türkiye özelinde oluşturulacak sağlıklı kentler ağının ana hatları çizilmiştir. Bu gelişmeleri takiben sağlıklı kentler konusunda uluslararası alanda gerçekleşen toplantılara Sağlık Bakanlığı ve yerel yönetimler tarafından katılım gösterilmiştir ve akabinde sağlıklı kentler projesi Türkiye’de uygulamaya geçirilmiştir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 1997: 66-67). Bu süreç içerisinde öncelikle Çankaya Belediyesi “Çankaya Sağlıklı Şehirler Projesi” oluşturmuştur, Çankaya Belediyesi’ni takiben Bursa Büyükşehir Belediyesi konuyla ilgili çalışmalarına başlamıştır (Kiraz Evcı, 2019: 13). Bu dönemde hareketi yaygınlaştırmak ve konuya ilişkin farkındalık yaratmak için çalışmalar devam etmiştir. Örneğin, “1999 yılında Sağlık Bakanlığı” valiliklere göndermiş olduğu resmi bir yazıyla tüm il belediyelerini Proje’ye dâhil olmaya davet etmiştir (Kiraz Evcı, 2019: 13). Bu gelişmeleri takiben 5

Temmuz 2000 tarihinde Avrupa Sağlıklı Kentler Ağı'na katılan ilk belediye "Bursa Büyükşehir Belediyesi" olmuştur. 2002 yılında ağın Türkiye'den ikinci katılımcısı ise Çankaya Belediyesi olmuştur.

Sağlıklı kentler arasında yer alan "Bursa, Yalova, Van, Kadıköy, Afyonkarahisar, Tepebaşı, Çankaya, Ürgüp, Ordu, Kırıkkale" belediyelerinin inisiyatifleriyle 2 Aralık 2004 tarihinde "2004/8226 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla 5355 sayılı Mahalli İdare Birlikleri Kanunu kapsamında "Türkiye Sağlıklı Kentler Birliği" kurulmuştur. "Yerel yönetim ilkeleri çerçevesinde üye belediyeler arasında tüm politikalarda sağlığı en üste taşımak" misyonu ile hareket eden Birliğin, 27 ülkenin dahil olduğu "Sağlıklı Kentler Ağı" bünyesinde Türkiye'yi temsil ettiği bilinmektedir (URL 6). Sağlıklı Kentler Birliği'ne üye belediye sayısı ise 105'tir (URL 7).

Birliğin amaçları, ulusal ağlar ve DSÖ nezdinde oluşturulan "Avrupa Sağlıklı Şehirler Ağı" bünyesinde temsiliyet sağlamak, sağlıklı kentler tesis etmek için belediyeleri bir araya toplamak, belediyelerin deneyim ve bilgi paylaşımını geliştirmek, "sürdürülebilir kalkınma" hedeflerine uygun çalışmalar gerçekleştirmek ve hem kent içinde hem de kentler arasında eşitlik prensibini koruyacak ve sağlıklı kentlerin tesis edilmesine katkı sağlayacak biçimde çalışmalar gerçekleştirmek şeklinde ifade edilebilir (Birlik Tüzüğü, 2004: 1. Md). İlgili tüzüğün üçüncü bölümünde yer alan 9. Maddesine göre Birliğin görev ve yetkileri ise kısaca şöyle ifade edilebilir: Üyelerin ulusal ve uluslararası düzeyde temsil etmek, "mahalli idarelerin gelişmesi" amacıyla çok paydaşlı projeler yürütmek, kent ve çevre konularında eşitlik sağlamak için planlama ve çalışmalar yapmak, kendi alanına giren konularda akademik çalışmalara destek vermek, yine kendi uzmanlık alanı dâhilinde ilgili yönetim birimlerinin karar alma süreçlerine dâhil olmak, "sağlıklı kent çalışmaları" konusunda çalışmalar yapmak ve "bilimsel" nitelikli çalışmalara destek vermek, "mahalli idareler ve bağlı idareler" için farkındalık artırıcı çalışmalar ve eğitim faaliyetleri yürütmek, "sosyal sorumluluk projeleri üretmek", yerelden ulusala olacak şekilde bilimsel, eğitici, kültürel etkinlikler geliştirmek, "Sağlıklı Şehirler Ağına" dâhil olan belediyeler ile Birlik üyesi belediyeler arasında işbirliğini geliştirmek ve "şehir sağlık profili" hazırlanması konusunda belediyelere destek olmak şeklinde ifade edilmektedir (Birlik Tüzüğü, 2004: 9.md).

Sağlıklı kentler girişiminin ortaya çıkış amacı ve felsefesi ile birlikte düşünüldüğünde Türkiye'de 2000'li yıllarla birlikte gelişim gösteren sağlıklı kent hareketi ve bu çerçevede oluşturulmuş bir yönetim mekanizması olarak Türkiye Sağlıklı Kentler Birliği; çevre hakkından, sağlık hakkına, kentli haklarından, temel insan haklarına erişim gibi birçok hakkın korunması, temin ve tedarik edilmesinde önemli bir köprü vazifesi üstlenmektedir. İklim krizi de daha önceki bölümlerde ele alınmış olduğu gibi birçok hakkın ihlaline yol açan evrensel bir sorundur. Bu doğrultuda sonraki bölümde Birlik bünyesinde iklim krizi sorunuyla mücadele çerçevesinde ortaya konulan çalışmalar Birlik web sayfasında paylaşılan raporlar ve belgeler özelinde incelenecektir.

2 3. Araştırma: Sağlıklı Kentler ve İklim Krizi

Çalışmada, bir insan hakkı sorunu olarak iklim krizi konusu "Sağlıklı Kentler Birliği" özelinde nitel araştırma yöntemleri arasında yer alan "doküman incelemesi" tekniği ile araştırılmıştır. Bir veri toplama yöntemi olarak "doküman incelemesi", "gözlem ve görüşmenin" mümkün olmadığı şartlarda tercih edilen bir araştırma yöntemidir. Araştırma problemi ortaya konulduktan sonra sorunla bağlantılı "yazılı ve görsel dokümanların incelemesi" şeklinde gerçekleşen doküman incelemesi yöntemi konuya ilişkin "kapsamlı bir çıkarım" elde edebilmek için çok önemlidir (Baş, Akturan vd., 2017: 119). Bu çerçevede çalışmada kullanılan dokümanlar Birlik'e ait web sayfasında paylaşılan stratejik plan ve 2016-2021 yıllarına ait faaliyet raporlarıdır. Raporlar "iklim" anahtar kelimesi ile taranmış ve ulaşılan bağlamlar çalışmanın araştırma sorusu çerçevesinde betimlenmiş, analiz edilmiş ve yorumlanmıştır.

Çalışmanın temel araştırma sorusu: İklim krizi konusu ilgili belgelerde ne şekilde yer alıyor? İnsan haklarını ihlal eden bir olgu olarak iklim krizi ile mücadele konusu belgelere ne şekilde yansımıştır? Şeklinde ifade edilebilir. Araştırma sorusu kapsamında erişilen dokümanlar incelenmiştir. Bu çerçevede şu bulgulara ulaşılmıştır:

2020-2024 yıllarını kapsayan stratejik plan, “misyon, vizyon ve ilkeler”, “stratejik planlama süreci ve katılım – durum analizi”, “kurum tarihi- kurumsal yapı”, “organizasyon yapısı”, “insan kaynakları ve teknolojik altyapı”, “amaçlar” bölümlerinden oluşmaktadır. Planda doğrudan iklim krizi, iklim değişikliği ya da iklim konusuna değinilmemiştir. Ancak dolaylı anlatımlarla iklim konusuna değinildiği belirtilebilir. Örneğin, Plan’ın “vizyon” bölümünde “sağlık odaklı sürdürülebilir kentsel çevre” tesis etmek için yöntemlerin geliştirilmesi ve kentlerin de kapasitelerinin artırılmasına katkı sağlanması konularına yer verilmiştir. Yine “kurum tarihi” başlıklı bölümde kent sağlığı alanına giren konularda ve çevresel konularda çalışmalar yapmak Birliğin faaliyetleri olarak sıralanmıştır. Yine “Amaçlar” başlığı altında “Amaç 2”, “Hedef 2” maddesinde ise belediyelere yönelik olarak özellikle de “Sıfır Atık ve Karbon Ayakizi” konusu ilk sırada olmak üzere kent yaşamını olumsuz yönde etkileyen alanlara yönelik “envanter çıkarma” işlemi yapılması Birlik hedefleri arasında sıralanmıştır (SKB 2020-2024 Stratejik Planı). Diğer taraftan faaliyet raporlarına bakılacak olursa:

2016 yılına ait faaliyet raporunda, “iklim krizi” kavramı yer almamaktadır. Raporunda bu kavramın yerine “iklim değişikliği” kavramı tercih edilmiştir. Raporunda 15 Ekim 2015 tarihinde gerçekleşen “Sağlıklı Kentler İçin Yenilenebilir Enerji” konusunun ele alındığı Meclis Toplantısı’ndan söz edilmiştir. 26 Eylül – 1 Ekim 2016 tarihleri arasında gerçekleşen bir başka etkinlik de “Bisiklet Etkin Bir Ulaşım Aracı Çalıştayı”dır. Bu çalıştayda, çevre ve bisiklet kullanımı konularına değinilmiştir (SKB, 2017: 78). 30 Kasım 2016 tarihinde “Karbon Ayak izimizi Azaltıyoruz” isimli etkinlik gerçekleştirilmiştir (SKB, 2017: 104). Etkinliğin amacının küresel düzeyde ortaya çıkan iklim sorunları ve bu sorunların yol açtığı meseleleri vurgulamak olduğu belirtilmiştir (SKB, 2017: 104). Bu etkinlikte ayrıca Bursa Büyükşehir Belediyesi’ne ait “İklim Değişikliği Eylem Planı” da paylaşılmıştır (SKB, 2017: 105). Bu faaliyetlerin dışında faaliyet raporuna yansıyan bir başka konu da Birlik tarafından lisansüstü çalışmalara yönelik sağlanan desteklerdir. Buna göre ilgili çalışmaların bazılarının doğrudan bazılarının ise dolaylı olarak iklim krizi ile ilgili oldukları ifade edilebilir (SKB, 2017: 92).

2017 yılına ait faaliyet raporunda da yine “iklim değişikliği” kavramı kullanılmıştır. Bu doğrultuda gerçekleştirilen faaliyetler şöyledir: “iklim değişikliği” konusunda uluslararası etkinliklere katılım gösterilmiştir. 2017 yılının ekim ayında İstanbul’da gerçekleştirilen “Kentsel Karbon Ayak izi Envanteri Hazırlanması Eğitimi” adlı çalışmada “iklim değişikliği” konusuyla ilgili sunumlar gerçekleştirilmiştir. Eğitimin katılımcıları üye belediyelerin başkanları, koordinatörleri, meclis üyeleri ve belediye personeli olarak sıralanmıştır (SKB, 2018: 96-97).

2018 raporuna yansıyan konular büyük ölçüde dolaylı olarak iklim krizi ile ilgilidir. Bu çerçevede raporda rastlanan tek istisna 12-14 Aralık 2018 tarihlerinde gerçekleşmiş olan “Kent ve Sağlık” temalı kongredir. Kongrede tartışılan konulardan bir tanesinin de “iklim değişikliği” olduğu belirtilmiştir (SKB, 2019: 127). Kongre sonucunda yayımlanan “Kent ve Sağlık” adlı bildiri kitabında iklim krizi konusuyla doğrudan ilgili çalışmalar bulunmaktadır.⁷

2019 raporunda, 25-27 Ekim 2019 tarihleri arasında Sandıklı belediyesinin ev sahipliğinde gerçekleşen toplantıda kısıtlı bir çerçevede iklim değişikliği konusuna değinilmiştir (SKB, 2020: 65). Yine bu raporda Birlik bünyesinde yayınlanmış olan kitaplardan söz edilmiştir (SKB, 2020: 100). Bu eserlerin

⁷ Bu kitap için bakınız: Sağlıklı Kentler Birliği Başkanlığı, 2019.

bazılarının doğrudan bazılarının da yine dolaylı olarak iklim krizi ile ilgili olduğu ifade edilebilir. Birlik bünyesinde çıkarılmaya başlanan dergiden de yine 2019 raporunda söz edilmiştir (SKB, 2020: 99).

2020 raporunda “İklim Değişikliğinin Sağlık Etkileri” konusunda farkındalık artırmaya yönelik çalışmalarının yapıldığından söz edilmiştir (SKB, 2021: 61). Üye belediyeler tarafından düzenlenen ve “iklim değişikliği” başlığının yer aldığı etkinliklere Birlik düzeyinde katılım sağlanmıştır (SKB, 2021: 64-67). Birlik bünyesinde gerçekleştirilen “Sağlıklı Şehirler En İyi Uygulama Yarışması” çerçevesinde ödül kazanan konulardan yine bazıları doğrudan bazıları ise dolaylı olarak iklim krizi konusuyla ilgilidir (SKB, 2021: 70-71).

Birliğin 2021 yılına ait faaliyet raporunda “İklim Değişikliğinin Sağlık Etkileri” başlıklı eğitimin “iklim değişikliği eylem planı” hazırlamış olan belediye temsilcilerine yönelik çevrimiçi olarak gerçekleştirildiği ifade edilmiştir (SKB, 2022:62). Bu eğitimi takiben 9-11 Şubat 2021 tarihleri arasında da iklim değişikliği konusuyla doğrudan ilgili bir başka eğitim düzenlenmiştir. Bu eğitimde de iklim değişikliğinin etkileri, iklim değişikliğinin “sağlık” üzerine etkileri, iklim değişikliklerinin sağlık üzerine etkileri konusunda geliştirilen ulusal ve uluslararası düzenlemeler gibi konulara odaklanılmıştır. Rapor döneminde Birlik bünyesinde gerçekleştirilen iklim değişikliği konusunu ele alan başka akademik etkinliklere ve Birlik olarak katılım gösterilen konferans, kongre, toplantı ve çalıştaylara da yer verilmiştir. Gelecek dönem için yapılması planlan iklim değişikliği ve sağlık konusuna odaklanan bir konferans için hazırlık çalışmalarına başlanmış olduğu da Rapor’da belirtilen bir başka konudur (SKB, 2022: 74).

Söz konusu faaliyetlerin yanında Birlik tarafından yayınlanan kitaplarda da dolaylı olarak iklim kriziyle mücadelede konularına değinilmiştir (Bu konuda bkz. SKB, 2021: 82). Ayrıca Birlik tarafından yılında çıkarılmaya başlanan “Kentli Dergisi” de iklim ve çevre konularında özellikle akademik çalışma yapanlara ve konunun ilgililerine önemli bir kaynak teşkil etmektedir.

SONUÇ:

Çevre hakkının ihlal edildiği durumlarda kişilerin hastalanmaları ve hatta ölmeleri söz konusu olmaktadır. Bu nedenle çevre hakkı romantik bir doğa sevgisi olarak yorumlanmamalı hakkın korunması için gerekli her türlü çalışma gerçekleştirilmelidir. Çevre Kanunu’nda katılım hakkının çevreyle ilgili politikaların oluşturulmasında esas teşkil ettiği ifade edilmektedir. Yine aynı Kanun’da Bakanlık ve yerel yönetimlerin “meslek odaları, birlikler, sivil toplum kuruluşları ve vatandaşları” içerecek şekilde katılım ortamı sağlamakla yükümlü oldukları da belirtilmektedir (2872 sayılı Kanun, 1983: 5912). Geray (2016: 499), çevre sorunlarının ortadan kaldırılmasında eğitimin önemine dikkate çektiği çalışmada konuya ilişkin yapısal düzeylerde de değişiklik yapılmasının gerektiğini ifade etmektedir. Bu düzeyde gerçekleştirilecek düzenlemelerde ise halkın “karar verme sürecine” etkin biçimde katılımının sağlanması konusu dikkate değerdir. Katılımın etkili biçimde gerçekleşebilmesi de konuya ilişkin katılım mekanizmalarının varlığını gerektirmektedir.

Turgut Yılmaz (2014:12), kökenlerinin yerel olmasına karşın bölgesel ve küresel sonuçlara neden olduğu için “tüm gezegenin geleceğini tehdit eden” niteliğe sahip olan birçok meselenin ekosistemin doğasına bakılarak ortaya konulabileceğini dile getirmektedir. Buna göre, “ekoloji biliminin de ortaya koyduğu” şekilde “canlı ve cansız organizmalar şeklindeki bütün çevre unsurları” “dünya ekosistemi içinde” birbirlerine bağlıdır. Bu durum her bir kişiyi, devleti birbirine bağlamakta ve herkese sorumluluk yüklemektedir.

Sağlıklı Kentler Hareketi ve Türkiye’de varlık gösteren “Sağlıklı Kentler Birliği” de bu sorumluluktan paylarına düşeni almalıdırlar. Yurttaşların ve kenttaşların tek başlarına gerçekleştiremeyecekleri birçok çalışma için sağlıklı kentlere büyük iş düşmektedir. Ancak Sağlıklı Kentler Birliği’ne ait faaliyet

raporları çerçevesinde yapılan araştırmada Birliğin çalışmalarının “iklim krizi” etkilerinin ortadan kaldırılması konusunda yeterli olmadığı değerlendirilmiştir. İklim krizinin insan hakları ile olan ilişkisine bakıldığında iklim konusunda ortaya çıkan olumsuz etkilerin başta kırılgan gruplar olmak üzere tüm insanları yaşama hakkından, kendi kaderini tayin hakkına; beslenme hakkından barınma hakkına kadar birçok açıdan etkilediği ve hakların korunmasını imkânsız hale getirdiği görülmektedir. Bu durumda Birlik bünyesinde gerçekleşen, halkın tam anlamda erişemediği ve büyük çoğunluğu akademik düzeyde kalan çalışmalar çevre hakkının korunmasında Sağlıklı Kentler Birliği'nin rolünün sorgulanmasına neden olmaktadır. Bu durum da çevre krizi ile mücadele için Birliğin etkin bir mekanizma olmadığını düşündürmektedir.

İklim krizi, hakkında seferberlik ilan edilmesi gereken ve acil önlemler alınarak bir an evvel mücadele konusunda harekete geçilmesi gereken bir sorundur. Bu sorun “tüm gezegeni” etkilediği için topyekûn bir mücadeleyi de zorunlu kılmaktadır. Ulusal çapta “Sağlıklı Kentler Birliği” uluslararası alanda ise “Sağlıklı Kentler Ağı” hem kuruluş felsefesi hem de yetkinliği itibarıyla yerelden genele doğru bu krizle mücadele edebilecek yapılardır. Önümüzdeki dönemde bu mekanizmaların daha fazla inisiyatif alması ve sorunların mücadelesinde kendini sorumlu görmesi iklim krizi ile mücadelede önemli bir gelişime yol açabilecektir.

Etik Standart ile Uyumluluk

Çıkar Çatışması: Yazar herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Etik Kurul İzni: Bu çalışma için etik kurul iznine gerek yoktur.

Finansal Destek: Yoktur.

KAYNAKÇA:

Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı (1985) (Çev. İbrahim Kaboğlu ve Oğuz Dönmez). Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 3(23), 401-418.

Alada, A., Gürpınar, E. ve Budak, S. (2012). Rio Konferansı Üzerine Düşünceler. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (3-4-5), 93-108.

Alemdar, Z. ve Üregen, E. (2021). *Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden İklim Değişikliği*.

<https://fikirturu.com/cevre/toplumsal-cinsiyet-perspektifinden-iklim-degisikligi/>. (Erişim tarihi: 21.01.2022).

Alica, S. S. (2011). Kent Çevre Hukuk Avrupa Birliği Çevre Mevzuatı Çerçevesinde Türk Çevre Mevzuatı. Ankara: Seçkin

Anadolu Ajansı, 2021. *Dünya Meteoroloji Örgütü Genel Sekreteri Taalas'tan Türkiye'ye övgü*.

<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/dunya-meteoroloji-orgutu-genel-sekreteri-taalastan-turkiyeye-ovgu/2387847>. (Erişim tarihi: 21.01.2022).

Baş, Akturan vd., (2017). Sosyal Bilimlerde Bilgisayar Destekli Araştırma Yöntemleri. (T. Baş, U. Akturan (Ed.). Ankara:Seçkin.

Bektaş, C. (2016). *Kültürel, Güzelduyusal Kirlenme*. R. Keleş (Yay. Haz.), İnsan Çevre Toplum içinde (ss. 231-242), Ankara: İmge.

Bilici Çoban, E. (2019). Çevre Hakkına Yaklaşımları Bağlamında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ile Türk Anayasa Mahkemesinin Karşılaştırılması, *Türkiye Barolar Birliği Çevre ve Kent Hukuku Komisyonu Bülteni*, 23-38.

Birlik Tüzüğü, 2004.

<https://www.skb.gov.tr/birlik-hakkinda/tuzuk/>. (Erişim tarihi: 27.02.2022).

BM İnsan ve Çevre Konferansı Bildirisi, 1972.

https://www.cmo.org.tr/resimler/ekler/0a964846d55e228_ek.pdf. (Erişim tarihi: 24.02.2022).

Çevre ve İklim İçin İş Birliği Projesi, 2021. *Tek Sağlık Bakış Açısıyla İklim Değişikliği ve COVID-19 Pandemisi Bilgi Notu*.

<https://www.env-health.org/wp-content/uploads/2021/01/Tek-Saglik-Bilgi-Notu.pdf>, 21.12.2021.

Çoban, A. (2016). *Toplumsal ve İklimsel Adaletsizlik Sarmalında İklim Siyaseti*. F. Özlüer ve A. Çoban (Ed.), *Doğa ve Kent Hakları İçin Siyasal Stratejiler içinde* (ss. 13-41), İstanbul: Ekoloji Kolektifi Derneği Yayınları.

Déjeant-Pons, M. (2002). *Human Rights to Environmental Procedural Rights*. M. Déjeant-Pons ve M. Pallemarts (Ed.) *Human Rights and the Environment içinde* (ss. 23-47), Germany: Council of Europe Publishing.

Dışişleri Bakanlığı.

<https://www.mfa.gov.tr/bm-iklim-degisikligi-cerceve-sozlesmesi.tr.mfa>. (Erişim tarihi: 02.10.2022)

DSÖ, 2018. DSÖ Avrupa Sağlıklı Şehirler Ağı Faz VII (2019- 2024) Uygulama Çerçevesi, 9.

<https://www.skb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/05/DSO-7.Faz-Rehberi-1.pdf>. (Erişim tarihi: 02.01.2021).

Duymaz, E. (2012). Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Çevrenin Korunmasına Katkısı, *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 47, 121-160.

Duymaz, E. (2017). İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'nin İnsanlık Haklarının Gerçekleştirilmesine Potansiyel Katkısı, *Anayasa Hukuku Dergisi*, 6 (12), 579-608.

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi, 1966.

https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2312020093210bm_04.pdf. (Erişim tarihi: 24.12.2021).

EU Parliament, (2021): A universal right to a healthy environment.

[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2021/698846/EPRS_ATA\(2021\)698846_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2021/698846/EPRS_ATA(2021)698846_EN.pdf). (Erişim tarihi: 10.10.2022).

EU, (2021): A Universal Right to a Healthy Environment.

[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2021/698846/EPRS_ATA\(2021\)698846_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2021/698846/EPRS_ATA(2021)698846_EN.pdf). (Erişim tarihi: 24.05.2022).

Gemalmaz, M. (1987). Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı Üzerine Düşünceler, *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, 7(2), 131-146.

Gemalmaz, M. S. (2011). Bir İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkı ve Türk Düzenlemesi. *Journal of Istanbul University Law Faculty*, 52 (1-4), 233-278.

Geray, C. (2016). Çevre Bilinci ve Duyarlılığı İçin Halkın Eğitimi. R. Keleş (Yay. Haz.), İnsan Çevre Toplum içinde (ss. 497-507), Ankara: İmge.

Hamamcı, C. (1983-1984). Çevre Hakkı Üzerine Düşünceler, *İnsan Hakları Yıllığı*, 5-6, 171-180.

Hamamcı, C. (2013). *Üçüncü Kuşak İnsan Hakları*. K. Akkoyunlu Ertan (Ed.) Yeni Kuşak İnsan Hakları içinde (ss. 49-77), Ankara: TODAİE.

Hamamcı, C. (2016). Çevre Politikasının Uluslararası Boyutları. R. Keleş (Yay. Haz.) İnsan Çevre Toplum içinde (ss. 445-460), Ankara: İmge.

Henden, Şolt H. B. (2021). Sağlıklı Kent Planlamasında Kentlilik Bilincinin Yeri ve Önemi. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 12-17.

Hun, E. (2016). "Tarih Boyunca İnsan Çevre İlişkisi". İnsan Çevre Toplum (Yay. Haz. R. Keleş).Ankara:İmge 47-56.

Kanlı, İ. B. ve Küpeli, İ. T. (2021). Çevre Hakkının Dayanışma Hakkı Olarak Gelişimi ve Türkiye Özelinde Analizi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(2), 417-449.

İnsan Hakları Evrensel Bildirisi- İHEB, 1948.

<https://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/Dosyalar/9a3bfe74-cdc4-4ae4-b876-8cb1d7eeae05.pdf>. (Erişim tarihi: 24.02.2022).

Kaboğlu, İ. (1991). *Çevre Hakkı*, Cep Üniversitesi, Ankara: İletişim.

Kaboğlu, Ö. İ. ve Özalp, Y. N. (2021). *Çevre Hakkı*. İstanbul: Tekin.

Karaibrahimgil, N. (2021). Uyan Anne, Uyan Baba.

<https://www.youtube.com/watch?v=dF9DaFMdRc>, (Erişim tarihi: 11.03.2022).

Keleş, R. (2013). *İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkı*. S. N. Cabuk, U. Avdan, M. Tün, Z. Yiğit Avdan (Ed.) Türk Dünyası Çevre Sorunları Sempozyumu ve "Tıbbi Bitkiler Sergisi" Bildiriler Kitabı içinde (ss. 29-33), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yer ve Uzay Bilimleri Enstitüsü Yayınları.

Keleş, R. (2016). *Çevre ve Siyaset*. R. Keleş (Yay. Haz.) İnsan Çevre Toplum içinde (ss. 303-334), Ankara: İmge.

Keleş, R. (2019). *Kent, Sağlık ve Planlama*. Sağlıklı Kentler Birliği Başkanlığı (Yay. Haz.), Kent ve Sağlık içinde (ss.42-48) Bursa: Sağlıklı Kentler Birliği Yayını.

<https://www.skb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/03/Kent-ve-Saglik-Kitabi.pdf>. (Erişim tarihi: 24.12.2021).

Keskinok, Ç. (2016). *Az gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler ve Çevre Sorunları*. R. Keleş (Yay. Haz.) İnsan Çevre Toplum içinde (ss. 283-301.), Ankara: İmge.

Kiraz Evcı, D. (2019). *Sağlıklı Şehirler Projesi'nde Türkiye Süreci*. Sağlıklı Kentler Birliği Başkanlığı (Yay. Haz.), Kent ve Sağlık içinde (ss. 13-18) Bursa: Sağlıklı Kentler Birliği Yayını.

- Kuçuradi, I. (2007). *İnsan Hakları Kavramları ve Sorunları*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Mengi, A. ve Turan, M. (2013). *Türkiye’de Çevre Hakkının Gerçekleşmesi: Hidroelektrik Santraller Örneğinde*. K. Akkoyunlu Ertan (Ed.) Yeni Kuşak İnsan Hakları içinde (ss:81-110), Ankara: Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları.
- Özçelik, M. (2021). *İklim krizi kadınları, kadınlar iklim mücadelesini etkiliyor*.
<https://m.bianet.org/bianet/iklim-krizi/248611-iklim-krizi-kadinlari-kadinlar-iklim-mucadelesini-etkiliyor>. (Erişim tarihi: 21.02.2021).
- Öztürk, M. ve Öztürk, A. (2019). BMİDÇS’den Paris Anlaşması’na: Birleşmiş Milletler’in İklim Değişikliğiyle Mücadele Çabaları, *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(4), 527-541.
- Pallemaerts, M. (1997). Stockholm'den Rio'ya Uluslararası Çevre Hukuku: Geleceğe Doğru Geri Adım Mı?, (Çev. Bülent Duru). *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 52(01), 613-633.
- Pallemaerts, M (2002). The Human Right To a Environment as a Substantive Right. M. Déjeant-Pons ve M. Pallemaerts (Ed.) Human Rights and the Environmet içinde (ss. 17-23), Germany: Council of Europe Publishing.
- Sağlıklı Kentler Birliği Başkanlığı, 2019. *Kent ve Sağlık*.
<https://www.skb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/03/Kent-ve-Saglik-Kitabi.pdf>
- Sağlıklı Kentler Birliği 2020-2024 Stratejik Planı.
<https://www.skb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/03/SKB-2020-2024-Stratejik-Plani.pdf>. (Erişim tarihi: 29.02.2022).
- Sadioğlu, U. ve Ağralan, E. (2020). İklim Değişikliği Çerçevesinde 25. Taraflar Konferansı (cop 25), *KAÜİİBFD*, 11(Ek Sayı 1), 361-385.
- Savaşan, Z. (2018). Uluslararası İklim Değişikliği Müzakerelerinde Türkiye: Paris İklim Anlaşması Öncesi ve Sonrası, *ÇYYD*, 27(2), 71-94.
- Savaşan, Z. (2021). *Çevre Hakları: İnsan Hakları Kuralları ile Korunmadan Asli Korumaya*. Z. Savaşan, Ç. Söker ve F. H. Yılmaz (Ed.) Çevre Hukuku ve Politikaları Kavramlar, Teoriler ve Tartışmalar içinde (ss. 49-82), Ankara: Seçkin.
- Shelton, D. (1991). Human Rights, Environmental Rights, And The Right To Environment. *Stanford Journal of International Law*, 28(1), 103-138.
- Shelton, D. (2011), Human Rights and the Environment: Substantive Rights. M. Fitzmaurice, D. M. Ong and P. Merkouris(Eds.) *Research Handbook on International Environmental Law* içinde (ss. 265-283), Cheltenham and Northampton: Edward Elgar Publishingss.
- SKB, (2017). Sağlıklı Kentler Birliği, 2016 Yılı Faaliyet Raporu.
<https://www.skb.gov.tr/wp-content/uploads/2017/04/FAALİYET-RAPORU-2016.pdf>. (Erişim tarihi: 29.02.2022).
- SKB, (2018). Sağlıklı Kentler Birliği, 2017 Yılı Faaliyet Raporu.
<https://www.skb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/04/Faaliyet-Raporu-2017.pdf>. (Erişim tarihi: 29.02.2022).

SKB, (2019). Sağlıkli Kentler Birliği, 2018 Yılı Faaliyet Raporu.

<https://www.skb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/06/FAALIYET-RAPORU-2018.pdf>. (Erişim tarihi: 29.02.2022).

SKB, (2020). Sağlıkli Kentler Birliği, 2019 Yılı Faaliyet Raporu.

<https://www.skb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/08/SKB-2019-Faaliyet-Raporu.pdf>. (Erişim tarihi: 29.02.2022).

SKB, (2021). Sağlıkli Kentler Birliği, 2020 Yılı Faaliyet Raporu.

<https://www.skb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/06/Faaliyet-Raporu-2020.pdf>. (Erişim tarihi: 29.02.2022).

SKB, (2022). Sağlıkli Kentler Birliği, 2021 Yılı Faaliyet Raporu.

<https://www.skb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/06/2021-Faaliyet-Raporu.pdf>. (Erişim tarihi: 11.10.2022).

Tarım ve Orman Bakanliğı Meteoroloji Genel Müdürlüğü, 2021. Türkiye 2020 Yılı İklim Değerlendirmesi Raporu.

<https://www.mgm.gov.tr/FILES/iklim/yillikiklim/2020-iklim-raporu.pdf>. (Erişim tarihi: 29.02.2022).

TBB, (2014). Uluslararası Çevre Koruma Sözleşmeleri. Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları: 247

T.C. Sağlık Bakanliğı, (1997). Dünya Sağlık Örgütü ve Türkiye İlişikleri

<https://sbu.saglik.gov.tr/Ekutuphane/kitaplar/dsoandturkey.pdf>. (Erişim tarihi: 11.03.2022).

Tekin, E., Göymen, H., Oğultürk, N., Torunoğlu, E. (2019). Kent Sağlık Profili ve Kent Sağlık Gelişim Planı Hazırlama Deneyimi. Sağlıkli Kentler Birliği Başkanliğı (Yay. Haz.), Kent ve Sağlık içinde (ss. 357-372). Bursa: Sağlıkli Kentler Birliği Yayını.

Torunoğlu, E. (2018). Çevre Hukuku ve Çevre Hakkı. Ü. BAKIR ÖĞÜTVEREN (Ed.) Çevre Sorunları ve Politikaları içinde (ss. 130-150). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi

Turgut Yılmaz, N. (2014). *Çevreyi Koruyucu Uluslararası Sözleşmelerin Yadsınamaz Önemi*. Türkiye Barolar Birliği, Uluslararası Çevre Koruma Sözleşmeleri. Ankara: Türkiye Barolar Birliği.

https://www.cmo.org.tr/resimler/ekler/0a964846d55e228_ek.pdf. (Erişim tarihi: 15.02.2022)

UNICEF, 2015. İklim değerikliğinin asıl mağduru çocuklar olacak.

<https://www.unicef.org/turkey/bas%C4%B1n-b%C3%BCtenleri/unicef-i-CC%87klim-de%C4%9Fi%C5%9Fikli%C4%9Finin-as%C4%B1l-ma%C4%9Fduru-%C3%A7ocuklar-olacak>. (Erişim tarihi: 15. 01. 2022).

Uygun, O. (2019). *Devlet Teorisi*, Ankara: Onikilevha Yayıncılık

UN, (1992). United Nations Framework Convention On Climate Change

<https://enerji.gov.tr/evced-cevre-ve-iklim-bm-iklim-degisikligi-cerceve-sozlesmesi> (Erişim tarihi: 05.10.2022).

UN Environment Programme, (2022). "In a historic move, UN declares healthy environment a human right"

<https://www.unep.org/news-and-stories/story/historic-move-un-declares-healthy-environment-human-right> (Erişim tarihi: 02.10.2022).

URL 1: “Kanadalı bir doktor dünyada ilk defa bir hastaya 'iklim değişikliği teşhisi' koydu.”
<https://tr.euronews.com/green/2021/11/12/kanadal-bir-doktor-dunyada-ilk-defa-bir-hastaya-iklim-degisikligi-teshisi-koydu>. (Erişim tarihi: 06.01.2022).

URL 2: İklimin İçin Rehber:
<https://www.iklimin.org/ikliminicerikrehber.pdf>. (Erişim tarihi: 02.02.2022).

URL 3: Uluslararası Af Örgütü
<https://www.amnesty.org.tr/icerik/iklim-degisikligi>. (Erişim tarihi: 06.01.2022).

URL 4: World Health Organization Regional Office for Europe: What is a healthy city?
<https://www.euro.who.int/en/health-topics/environment-and-health/urban-health/who-european-healthy-cities-network/what-is-a-healthy-city>. (Erişim tarihi: 22.12.2021).

URL 5: Sağlıklı Kentler Birliği, Sağlıklı Şehirler Hareketi.
<https://www.skb.gov.tr/saglikli-sehirler-hareketi-s13520k>. (Erişim tarihi: 28. 12. 2021).

URL 6: Sağlıklı Kentler Birliği, Hakkımızda.
<https://www.skb.gov.tr/birlik-hakkinda/birlik-hakkinda/>. (Erişim tarihi: 28. 12. 2021).

URL 7: Sağlıklı Kentler Birliği, Üyelerimiz.
<https://www.skb.gov.tr/birlik-hakkinda/uyelerimiz/>. (Erişim tarihi: 28. 12. 2021).

WHO, (2020). Healthy Cities: Effective Approach to a Rapidly Changing World.
<https://apps.who.int/iris/handle/10665/331946>, (Erişim tarihi: 24.12.2021).

World Charter for Nature, (1982).
<http://www.un-documents.net/wcn.htm>, (Erişim tarihi: 01. 10. 2022).

Wood, H. W. (1985). The United Nations World Charter for Nature: The Developing Nations' Initiative to Establish Protections for the Environment. *Ecology Law Quarterly*, 12(4), 977-996.

Yurtcanlı Duymaz, S. (2019). Bir İnsan Hakkı Sorunu Olarak İklim Değişikliği, *Anayasa Hukuku Dergisi*, 8 (16), 491-533.

Yurtcanlı Duymaz, S. (2021). 25 Soruda İklim Değişikliği ve İnsan Hakları. Haklar ve Araştırmalar Derneği.
https://haklarvearastirmalar.org/wp-content/uploads/2021/09/25_Soruda_Iklim_Degisikligi_ve_Insan_Haklari-tekli-sayfa.pdf. (Erişim tarihi: 27.09.2022).

2872 sayılı Kanun, 1983.
<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2872.pdf>. (Erişim tarihi: 28. 12. 2021).

5491 sayılı Kanun, 2006.
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/05/20060513-1.htm> (Erişim tarihi: 28. 12. 2021).

EXTENDED SUMMARY

Research Problem:

In this study, the climate crisis will be discussed as a violation of the right to the environment. The study will mention the role of the Healthy Cities Movement with the participation dimension of the right to the environment. In the case of Turkey, the Healthy Cities Association will be examined, and the activities of the association will be analyzed within the scope of combating the climate crisis. The study aimed to explore the assumption that the Healthy Cities Movement plays an important role in tackling the climate crisis.

Research Questions:

In the study, the issue of the climate crisis as a human rights problem was investigated in the context of the "Turkish Healthy Cities Association". The research was carried out within the framework of the strategic plan and activity reports available on the website of the Association. How is the issue of the climate crisis included in the documents of the Turkish Healthy Cities Association? How has the issue of combating the climate crisis, as a violation of human rights, been reflected in the documents?

Literature Review:

The purpose of the literature review was to examine the documents of the "Turkish Healthy Cities Association", focusing on the violation of the right to the environment by the climate crisis. In this context, the literature review was carried out in two areas. The right to the environment and the climate crisis constitutes the first part of this review. The Turkish Healthy Cities Association and the documents belonging to the Association constitute the second part of the literature review.

Methodology:

In the study, the issue of the climate crisis as a human rights problem was investigated with the "document review" technique, which is among the qualitative research methods. "Document review" is a preferred research method in conditions where "observation and interview" are not possible. In this context, the documents used in the study are the strategic plans and the activity reports for the years 2016-2021 shared on the website of the "Turkish Healthy Cities Association".

Results and Conclusions:

The findings in the documents can be summarized as follows:

The strategic plan covering the years 2020-2024 did not directly mention the climate crisis, climate change, or climate issues. However, it can be stated that the climate issue has been mentioned indirectly. For example, in the section titled "history of the institution", "issues within the field of urban health" and "environmental issues" are listed as the activities of the Union.

The concept of "climate crisis" is not included in the annual reports for 2016 and 2017. Instead of the climate crisis, the concept of "climate change" was preferred. In the reports, topics such as parliamentary meetings, national and international workshops, carbon footprint, "climate change action plan", and support for graduate studies were mentioned. In 2018, the congress-themed "City and Health" was mentioned. It was stated that one of the issues discussed in congress was "climate change". In the 2019 report, the books published by the Association and the journal that started to be published within the Association were mentioned. In the 2020 report, it was mentioned that studies aimed at raising awareness of the "Health Effects of Climate Change" were carried out. In the 2021 report, online training for municipal representatives was mentioned. During this period, academic activities were held on the issue of climate change.

As a result of these findings, it has been seen that the activities of the Association are not sufficient to eliminate the effects of the climate crisis. The negative effects of the climate crisis affect all people in many

ways. Situations caused by climate change violate people's right to life, right to housing, right to food, etc. The climate crisis makes it impossible to protect human rights.

The research on the "Turkish Healthy Cities Association", documents suggested that the Association's works and activities did not spread to the general public and remained at the academic level. In this case, the role of the Turkish Healthy Cities Association should be questioned. This situation makes us think that the Association is ineffective in combatting the climate crisis.

The climate crisis is a problem that needs to be mobilized and urgent measures should be taken as soon as possible. Since this problem affects "the whole planet", it also necessitates a total struggle. The "Turkish Healthy Cities Association" on a national scale and the "Healthy Cities Network" in the international arena are structures that can combat this crisis from the local to the general, both in terms of their founding philosophy and competence.

In the upcoming period, these mechanisms taking more initiative and taking responsibility for the fight against the problems may lead to an important development in the fight against the climate crisis.